ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

ΠΛΑΤΩΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΝ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ

ΤΟΜΟΣ Α'. - ΤΕΥΧΟΣ Α' ΚΑΙ Β'.

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ ΚΑΙ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1881

Οὐκ ἔστι περὶ ὅτου ἂν θειοτέρου ἄνθρωπος βουλεύσαιτο ἢ περὶ παιδείας καὶ αὑτοῦ καὶ τῶν αὑτοῦ οἰκείων. (Πλάτ. Θεάγης.)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Χ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ

1881

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ.ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ἐκλαβόντα τοὺς λέοντας ὡς κύνας, ἔθραυσαν τὰ κρανία πάντων διὰ τῶν ῥοπάλων των.

Ὁ ὁροκόμης τῆς Νυρεμβέργης ἠδύνατο νὰ συγκαλέσῃ ὑπὸ τὰ ὅπλα ἐν ᾗ ἂν ὥρᾳ ἤθελε δεκακισχιλίους ἄνδρας φέροντας πανοπλίας δυναμένας νὰ συντρίψωσιν ἕν τινα δήποτε ἐκ τῶν τὴν σήμερον καλουμένων ῥωμαλέων ἀνδρῶν.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ.ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Η ΑΛΗΘΗΣ
ΚΑΙ ΥΓΙΗΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Δ. ΖΗΚΙΔΟΥ,

τὰ ἑλληνικὰ διδάσκοντος γράμματα ἐν τῇ ἱερατικῇ σχολῇ
τῆς νήσου Ἰωαννίνων.

(Συνέχ. ἴδ. εἰς α' καὶ β' τευχ. σελ. 42).

Τελευταῖον δὲ ὁ παῖς ἀπαιτεῖ τὴν ἀγωγὴν αὐτοῦ παρὰ τοῦ ἱεροῦ κλήρου· διότι συνιστάμενος ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς προώρισται διά τε τὴν γῆν καὶ τὸν οὐρανόν, καὶ ἀνήκει οὐ μόνον εἰς τὸν οἶκον καὶ τὸ σχολεῖον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἧς μέλος ἐγένετο διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος. Καὶ ὁ μὲν οἶκος καὶ τὸ σχολεῖον προπαρασκευάζει τὸν ἄνθρωπον διὰ τὴν γῆν, ἡ ἐκκλησία ὅμως προπαρασκευάζει αὐτὸν διὰ τὸν οὐρανόν, ἧς ἡ ἠθικὴ δύναμις παρατείνεται ἐφ' ἅπαντα τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων, ἀνυψοῦσα τὸν νοῦν ὑπεράνω τοῦ γηΐνου τούτου κόσμου, ἐξημεροῦσα τὰ ἤθη, ἀδελφοποιοῦσα τοὺς λαούς, καταφαιδρύνουσα τὰς καρδίας διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπαγγελλομένη τοῖς πιστοῖς αὐτῆς τέκνοις ἀγαθά, «ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀν-

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

»θρώπου οὐκ ἀνέβη».[1] Τὸ σχολεῖον καὶ ὁ ναὸς ὀφείλουσι κοινῇ νὰ ἐνεργῶσιν ἐν ἀδελφότητι καὶ ἀγάπῃ μετὰ τοῦ οἴκου πρὸς μόρφωσιν τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας τῶν τέκνων. Τὴν δύναμιν τούτων καθορῶν καὶ ὁ περιώνυμος Λούθηρος ἔλεγεν· «Ἐὰν μὴ ἤμην ἱερεὺς τοῦ Ὑψίστου, ἐπεθύμουν »νὰ ὦ διδάσκαλος· καὶ αὖθις ὅμως ἀγνοῶ, πότερον μᾶλλον νὰ προτιμή»σω. Ὁ ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ δὲν ἐννοεῖ ὅτι, ἐὰν ἔχῃ τέκνον, ἔχει καθή»κον πρός τε τὸν Θεὸν καὶ τὴν πολιτείαν ν' ἀποστέλλῃ αὐτὸ εἰς τὸ σχο»λεῖον καὶ νὰ διδάσκῃ. Ὁ χριστιανισμὸς ἐξέπεσε σήμερον δι' οὐδὲν ἄλλο »ἢ διότι παρημέλησε τὴν παιδικὴν ἡλικίαν. Ἐξ αὐτῆς λοιπὸν ἐκ νέου »πρέπει νὰ ἀρχίσωμεν».

Ἐκ τούτων οὖν ἕπεται ὅτι, ἵνα ἀναπτυχθῶσι τὰ ἄτομα καὶ αἱ κοινωνίαι ἀνάπτυξιν τοῦ τε νοῦ καὶ τῆς καρδίας ὀρθῶς ἐννοουμένην, δέον ὁ μὲν οἶκος νὰ ᾖ ἀληθὲς παιδαγωγεῖον τῶν ἐν αὐτῷ νέων βλαστῶν, ὁ δὲ κλῆρος νὰ ᾖ ἀντάξιος τῆς ὑψηλῆς αὐτοῦ ἀποστολῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἣν ὀφείλει νὰ διδάσκῃ «τὰ ἱερὰ γράμματα, τὰ δυνάμενα σοφίσαι εἰς σωτη»ρίαν διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ»,[2] καὶ εἰσηγῆται τὴν ἀρετήν, «τύπος γιγνόμενος τῶν πιστῶν ἐν λόγῳ, ἐν ἀναστροφῇ, ἐν ἀγάπῃ, ἐν »πνεύματι, ἐν πίστει, ἐν ἁγνίᾳ»·[3] τὰ δὲ σχολεῖα ν' ἀνταποκρίνωνται πρὸς τὰς σημερινὰς ἀνάγκας καὶ ἐπιτελῶσι τὸ αὐτοῖς ἀνατεθειμένον ἔργον ἐπαξίως ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, οὐ μόνον τὸν νοῦν μεστοῦντα, ἀλλὰ καὶ τὴν καρδίαν διαπλάσσοντα καὶ τὸν ἔξω ἄνθρωπον μετὰ τοῦ ἔσω συναρμόζοντα. Ἐπειδὴ δὲ ὁ μὲν κλῆρος ἡμῶν ὡς μὴ ὤφελεν, ἀμαθής ἐστι καὶ ἀπαίδευτος, τῆς παιδείας ὀλίγων ἀνωτέρων κληρικῶν, πρὸς πάνυ ὀλίγους ἐπὶ συννεφοῦς οὐρανοῦ λαμποκοποῦντας ἀστέρας ὁμοιαζόντων, ἀνεπαρκοῦς οὔσης εἰς τὴν χριστιανικὴν τοῦ λαοῦ μόρφωσιν, οἶκοι δέ, ἀληθῆ παιδαγωγεῖα τῶν τέκνων ὄντες, δυστυχῶς καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς μάλιστα πεφωτισμένοις ἔθνεσι δὲν ὑφίστανται, τὰ σχολεῖά εἰσι τὸ μόνον ὑπολειπόμενον μέσον, τὸ μόνον οἰκοδόμημα, ὅπερ ἐπὶ

1 Παῦλ. Β', Κορινθ. β', 9.

2 Παῦλ. Β', Τιμόθ. γ', 15. πρβλ. καὶ Β', Τιμόθ. δ', 2.

3 Παῦλ. Α', Τιμόθ. δ', 12. πρβλ. καὶ Β', Τιμόθ. δ', 15. Τίτ. α, 7—9.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Π.
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

πολὺν εἰσέτι χρόνον θ᾽ ἀγωνίζηται μονομερῶς πρὸς ἐκπαίδευσιν καὶ ἀγωγὴν τοῦ λαοῦ.

Ἀλλὰ τὰ σχολεῖα, ἅπερ εἰσὶ τὸ μόνον ὑπολειπόμενον μέσον πρὸς τὴν ἐναρμόνιον ἀνάπτυξιν τῶν φυσικῶν, διανοητικῶν καὶ ἠθικῶν τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεων, καὶ ἅπερ διὰ τῆς καθ᾽ ἁπάσας τὰς τάξεις τοῦ λαοῦ διαδόσεως τῆς παιδείας δύνανται ἵνα ἀναδείξωσι καὶ τὸν οἶκον καὶ τὸν κλῆρον οἵους ἐπιθυμοῦμεν, χρήζουσι μεταρρυθμίσεως καὶ ἀναμορφώσεως. Τὰ σχολεῖα δὲ ταχέως ἀναμορφοῦνται, ὅταν καταρτισθῶσι καλοὶ διδάσκαλοι διὰ τῶν ἀναγκαίων παιδαγωγικῶν γνώσεων. Διότι ὁ διδάσκαλος ἵνα δύνηται νὰ ἐκπαιδεύῃ παιδαγωγικῶς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, δέον οὐ μόνον γνώσεις νὰ παρέχῃ αὐτοῖς καὶ καθ᾽ ὅλου ἀναπτύσσῃ τὴν διάνοιαν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ὑγιείας αὐτῶν διὰ τῆς σωμασκίας καὶ περὶ τῆς ἠθικῆς αὐτῶν μορφώσεως διὰ διδασκαλίας χριστιανικῆς συγχρόνως νὰ μεριμνᾷ, κατ᾽ ἄμφω τὸν ἄνθρωπον ὑγιεῖς τοὺς παῖδας καθιστάς.

Νῦν δὲ δυστυχῶς ἐν τοῖς σχολείοις ἐπιδιώκεται καὶ ἐνεργεῖται ἡ μονομερὴς τῆς διανοίας τῶν παίδων ἀνάπτυξις, παραμελεῖται δὲ ἡ σύγχρονος ἀνάπτυξις καὶ διάπλασις τῆς καρδίας καὶ ἡ τοῦ σώματος εὐεξία. ἐφ᾽ ᾧ καὶ οἱ τῶν σχολείων ἀποφοιτῶντες μαθηταί εἰσιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἡμιμαθεῖς, ἀμόρφωτοι ἠθικῶς καὶ θρησκευτικῶς. Διότι ἡ μονομερὴς δυνάμεών τινων μόνον τοῦ ἀνθρώπου ἀνάπτυξις καταστρέφει καὶ ἀντὶ ὠφελείας βλάβην παρέχει· ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπός ἐστιν ὅλον ἀδιαίρετον καὶ ὂν ἁρμονικόν· ἐὰν δὲ ἀναπτύσσωνται μόνον αἱ διανοητικαὶ αὐτοῦ δυνάμεις-παραμελῆται δὲ ἡ σύγχρονος ἀνάπτυξις τῶν σωματικῶν αὐτοῦ καὶ ἠθικῶν δυνάμεων, αἵτινες ἅπασαί εἰσι στενῶς ἀλλήλαις συνδεδεμέναι, καταστρέφεται ἡ ἁρμονία, ἣν πᾶσα ἀγωγὴ δέον νὰ ἐπιδιώκῃ· ἐφ᾽ ᾧ καὶ δὲν προέρχεται ἐκ τοῦ οὕτω μεμορφωμένου ἀνθρώπου ἡ παναρμόνιος ἀρετὴ ἀλλ᾽ ἡ ἄρρυθμος κακία, ὥσπερ καὶ ἐκ παντὸς ἐγχόρδου μουσικοῦ ὀργάνου δὲν προέρχεται παναρμόνιον μέλος, ὅταν τινὲς μόνον τῶν χορδῶν ἐνταθῶσιν, αἱ δὲ ἄλλαι ὦσι κεχαλαρωμέναι. Ἡ ἐναρμόνιος ἀνάπτυξις τῶν σωματικῶν, ἠθικῶν καὶ διανοητικῶν τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεών ἐστιν ἀναγκαιοτάτη εἰς τὴν τῶν παίδων ἀγωγήν, ἐὰν θέλωμεν ἵνα μὴ μάτην ἐργαζώμεθα. Εἰς τὴν ἀναγκαίαν ταύτην ἐναρμόνιον τῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώ-

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

που ἀνάπτυξιν ἀποβλέπων καὶ ὁ Πλάτων λέγει, «Ὅταν τε ἐν αὐτῷ (τῷ »ἀνθρώπῳ) ψυχὴ κρείττων οὖσα σώματος περιθύμως ἴσχῃ, διασείουσα »πᾶν αὐτὸ ἔνδοθεν νόσων ἐμπίπλησι, καὶ ὅταν εἴς τινας μαθήσεις καὶ »ζητήσεις συντόνως ἴῃ, κατατήκει,—σῶμά τε αὖ ὅταν μέγα καὶ ὑπέρ»ψυχον σμικρᾷ ξυμφυὲς ἀσθενεῖ τε διανοίᾳ γένηται, διττῶν ἐπιθυμιῶν »οὐσῶν φύσει κατ' ἀνθρώπους, διὰ σῶμα μὲν τροφῆς, διὰ δὲ τὸ θειότα»τον τῶν ἐν ἡμῖν φρονήσεως, αἱ τοῦ κρείττονος κινήσεις κρατοῦσαι καὶ »τὸ μὲν σφέτερον αὔξουσαι, τὸ δὲ τῆς ψυχῆς κωφὸν καὶ δυσμαθὲς ἀμνή»μόν τε ποιοῦσαι, τὴν μεγίστην νόσον ἐναπεργάζονται. Μία δὴ σωτηρία »πρὸς ἄμφω, μήτε τὴν ψυχὴν ἄνευ σώματος κινεῖν μήτε σῶμα ἄνευ ψυ»χῆς, ἵνα ἀμυνομένω γίγνησθον ἰσορρόπω καὶ ὑγιῆ. Τὸν δὴ μαθηματικὸν »ἤ τινα ἄλλην σφόδρα μελέτην διανοίᾳ κατεργαζόμενον καὶ τὴν τοῦ σώ»ματος ἀποδοτέον κίνησιν, γυμναστικῇ προσομιλοῦντα, τόν τε αὖ σῶμα »ἐπιμελῶς πλάττοντα τὰς τῆς ψυχῆς ἀνταποδοτέον κινήσεις, μουσικῇ »καὶ πάσῃ φιλοσοφίᾳ προσχρώμενον, εἰ μέλλει δικαίως τις ἅμα μὲν κα»λός, ἅμα δὲ ἀγαθὸς κεκλήσεσθαι».[1] Διὰ ταῦτα οὖν δέον νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν ἐν τοῖς σχολείοις ἡμῶν πλημμελῆ καὶ μονότονον διανοητικὴν ἀνάπτυξιν ἡ παιδαγωγικὴ ἐκπαίδευσις, ἥτις προτίθεται ν' ἀναπτύξῃ καὶ μορφώσῃ τὰς σωματικάς, ἠθικὰς καὶ διανοητικὰς τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεις. Ὅτι δὲ ἡ τριπλῆ αὕτη ἐκπαίδευσίς ἐστιν ἀναγκαία καταφαίνεται ἐκ τῶν ἑπομένων.

Α'.) Ὁ ἄνθρωπος σύγκειται ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς, ὅπερ ὑπηρετεῖ ταῖς ἐνεργείαις αὐτῆς.[2] Ἀλλ' ὅπως τὸ σῶμα ἐπιτελῇ δεόντως τὰς ἐνεργείας καὶ βουλήσεις τῆς ψυχῆς, δέον νὰ ᾖ ὑγιὲς καὶ ἰσχυρόν· ἡ δὲ ὑγίεια τοῦ σώματος συνεπάγεται καὶ τὴν ὑγίειαν τοῦ νοῦ· ἐφ' ᾧ οἱ μὲν Ἕλληνες ἔλεγον, «Εὖ τὸ σῶμα ἔχειν καὶ τὴν ψυχήν» (Κλεόβουλος), οἱ δὲ Ῥωμαῖοι, «**mens sana in corpore sano**» (νοῦς ὑγιὴς ἐν ὑγιεῖ σώματι), ἔλεγον. Διότι ἡ ψυχὴ διὰ τοῦ ἐγκεφάλου σκέπτεται, διὰ τῶν νεύρων αἰσθάνεται καὶ διὰ τῶν μυῶν κινεῖ τὰ διάφορα μέλη τοῦ σώματος. Ὅσῳ δὲ τὸ σῶμα, τὸ ἄμεσον τῆς ψυχῆς ὄργανον, τελειότερόν ἐστι καὶ ὑγιέστερον, τοσούτῳ καὶ αἱ δυνάμεις εἰσὶ τελειότεραι τῆς ψυχῆς. Ὅταν δὲ τὸ σῶμα πάσχῃ, συμπάσχει τότε καὶ ἡ ψυχή· διότι ἡ σκέψις χωλαίνει, ἡ αἴσθησις ἐπηρεάζεται καὶ ἡ κίνησις ἐκλείπει. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κικέρων λέγει που τῶν ἑαυτοῦ συγγραμμάτων. « Αἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς τόσῳ

1 Πλάτ. Τίμαιος § 42, σελ. 87, ε'—88, γ'—πρβλ. καὶ πολιτ. Χ', σ. 591, γ'.
2 Ἰσοκρ. Ἀντιδόσ. § 180,—Πλάτ. Φαίδων σ. 80, α'.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ... ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ...
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

»κρεῖττον ἐνεργοῦσιν, ὅσῳ τὸ σῶμα μᾶλλον ὑγιαίνει. Ὅταν δὲ ἐξ ἐναν»τίας πάσχῃ τὸ σῶμα, ὁ νοῦς ἐμποδίζεται τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ καὶ κα»θίσταται ἀνεπιτήδειος εἰς τὴν πρᾶξιν τῶν δεόντων.» Ὁ δὲ Ξενοφῶν λέγει· «Πρὸς πάντα, ὅσα πράττουσιν ἄνθρωποι, χρήσιμον τὸ σῶμά ἐστιν· ἐν »πάσαις δὲ ταῖς τοῦ σώματος χρείαις πολὺ διαφέρει ὡς βέλτιστα τὸ σῶ»μα ἔχειν. Ἐπεὶ καὶ ἐν ᾧ δοκεῖ ἐλαχίστη σώματος χρεία εἶναι, ἐν τῷ »διανοεῖσθαι, τίς οὐκ οἶδεν ὅτι καὶ ἐν τούτῳ πολλοὶ μεγάλα σφάλλονται »διὰ τὸ μὴ ὑγιαίνειν τὸ σῶμα; Καὶ λήθη δὲ καὶ ἀθυμία καὶ δυσκολία »καὶ μανία πολλάκις πολλοῖς διὰ τὴν τοῦ σώματος καχεξίαν εἰς τὴν διά»νοιαν ἐμπίπτουσιν οὕτως, ὥστε καὶ τὰς ἐπιστήμας ἐκβάλλειν. Τοῖς δὲ »τὰ σώματα εὖ ἔχουσι πολλὴ ἀσφάλεια καὶ οὐδεὶς κίνδυνος διά γε τὴν »τοῦ σώματος καχεξίαν τοιοῦτόν τι παθεῖν.»[1] Καὶ πάλιν ὁ αὐτός· «Τῶν »σωμάτων θηλυνομένων καὶ αἱ ψυχαὶ πολὺ ἀρρωστότεραι γίγνονται.»[2]

Ἡ δὲ ὑγίεια τοῦ σώματος, ἥτις ἐστὶ πολυτιμότατον ἀγαθόν,[3] τοῖς μὲν ἔχουσιν αὐτὴν διασώζεται καὶ ἐπαυξάνεται, τοῖς δὲ μὴ ἔχουσιν αὐτὴν παράγεται διὰ τῆς γυμναστικῆς,[4] ἥτις τοσούτων ἀπείρων ὠφελειῶν ἐστι πρόξενος, ὥστε ταύτας κατιδόντες οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες εἶχον τὴν γυμναστικὴν ἀναπόφευκτον μάθημα παντὸς ἑλληνόπαιδος. Διότι παρ' ἀρχαίοις Ἕλλησιν ἡ παίδευσις τῶν νέων διῃρεῖτο εἰς γράμματα, μουσικὴν καὶ γυμναστικήν. «Τῶν ἄλλων Ἑλλήνων οἱ φάσκοντες κάλλιστα τοὺς υἱ»εῖς παιδεύειν, ἐπειδὰν τάχιστα οἱ παῖδες τὰ λεγόμενα ξυνιῶσιν, εὐθὺς »μὲν ἐπ' αὐτοῖς παιδαγωγοὺς θεράποντας ἐφιστᾶσιν, εὐθὺς δὲ πέμπουσιν »εἰς διδασκάλων μαθησομένους καὶ γράμματα καὶ μουσικὴν καὶ τὰ ἐν »παλαίστρᾳ.»[5] Ἔμαθες σύ γε γράμματα καὶ κιθαρίζειν καὶ παλαίειν.»[6] «Οὐκ ἐδιδάξατό σε ὁ πατὴρ καὶ ἐπαίδευσεν ἅπερ ἐνθάδε οἱ ἄλλοι πεπαί»δευνται, οἱ τῶν καλῶν κἀγαθῶν πατέρων υἱεῖς· οἷον γράμματά τε καὶ »κιθαρίζειν καὶ παλαίειν καὶ τὴν ἄλλην ἀγωνίαν.»[7] «Τρία ταῦτα ἐπαι»δεύοντο οἱ Ἀθήνησι παῖδες, φημὶ δὲ γράμματα, μουσικήν, παλαίειν, »οὐχ ἁπλῶς ἀλλὰ γράμματα μὲν διὰ τὸ κοσμεῖν τὸν λόγον τὸν ἐν αὐτοῖς,

1 Ξενοφ. Ἀπομν. Γ', ιβ', § 5-7.
2 Ξεν. Οἰκον. δ', § 2. πρβλ. Κλημ. Στρωμ. IV, σ. 481.
3 Πρβλ. Πλάτ. Γοργ. σ. α'. Ἐρυξ. § 4. Λουκ. προςαγ. πταίσμ. § 11.
4 Πλάτ. Θεαίτητ. σ. 153, β'.
5 Ξενοφ. Λακ. Πολ. β', § 1.
6 Πλάτ. Ἀλκιβιάδ. σελ. 106, ε'.
7 Πλάτ. Θεάγης σ. 122, ε'.

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

»μουσικὴν δὲ διὰ τὸ τιθασεύειν τὸν θυμόν, παλαίειν δὲ καὶ γυμνάζεσθαι »διὰ τὸ ἀναρρωννύναι τὸ τῆς ἐπιθυμίας χαλαρόν.»[1] «Αὗται αἱ παιδεῖαι »δύνανται τὸ τριμερὲς τῆς ψυχῆς ἐπανορθώσασθαι· διὰ μὲν τῶν γραμ»μάτων ἠκρίβου τὸ λογιστικὸν αὐτῆς μέρος, διὰ δὲ τῆς μουσικῆς ἐτιθά»σευε τὸ θυμικόν, ὥςπερ διὰ τῶν γυμνασίων ἐρρώννυε τὸ ἐπιθυμητικόν.»[2] Τὴν δὲ τριπλῆν ταύτην παίδευσιν ἐνόμιζον τελείαν παιδείαν ἀρετῆς· «Ἀλλ' ὁρῶντες γράμματα καὶ μουσικὴν καὶ γυμναστικὴν ὑμᾶς τε αὐτοὺς »καὶ τοὺς παῖδας ὑμῶν ἱκανῶς μεμαθηκότας, ἃ δὴ παιδείαν ἀρετῆς εἶ»ναι τελέαν ἡγεῖσθε κτλ.»[3].

Οἱ νέοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων διὰ τῆς γυμναστικῆς ἀνέπνεον τὸ πρὸς τὰς μάχας θάρρος, τὴν ἀνδρείαν εἰς τοὺς κινδύνους, τὴν καταφρόνησιν τοῦ θανάτου, τὸ ἀγέρωχον, φιλελεύθερον καὶ ἡρωϊκὸν φρόνημα. Δι' αὐτῆς ἐκτῶντο εὐκινησίαν, εὐκαμψίαν καὶ ῥώμην, ἤλπιζον δὲ ὅτι ἰσχυροὶ τὰ σώματα γιγνόμενοι καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἐν πολέμῳ θὰ νικῶσι καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἑαυτῶν καὶ τῆς πατρίδος θὰ διαφυλάττωσι. «Τὰς ἀσκήσεις ταύτας »προτεθείκαμεν αὐτοῖς καὶ διαπονεῖν τὸ σῶμα ἀναγκάζομεν,» λέγει ὁ »Σόλων τῷ Ἀναχάρσιδι παρὰ Λουκιανῷ, «οὐ μόνον ἕνεκα τῶν ἀγώνων, »ὅπως τὰ ἆθλα δύναιντο ἀναιρεῖσθαι—ἀλλὰ μεῖζόν τι ἁπάσῃ τῇ πόλει »ἀγαθὸν ἐκ τούτου καὶ αὐτοῖς ἐκείνοις προςκτώμενοι· κοινὸς γάρ τις ἀγὼν »ἄλλοις ἅπασι τοῖς ἀγαθοῖς πολίταις πρόκειται καὶ στέφανος οὐ πίτυος »οὐδὲ κοτίνου ἢ σελίνων, ἀλλ' ὃς ἐν αὐτῷ συλλαβὼν ἔχει τὴν ἀνθρώπων »εὐδαιμονίαν, οἷον ἐλευθερίαν λέγω αὐτοῦ τε ἑκάστου ἰδίᾳ καὶ κοινῇ τῆς »πατρίδος καὶ πλοῦτον καὶ δόξαν καὶ ἑορτῶν πατρίων ἀπόλαυσιν καὶ »οἰκείων σωτηρίαν.»[4] Ἡ γυμναστικὴ ἐνεποίει αὐτοῖς κάλλη σωμάτων καὶ εὐεξίας θαυμαστὰς καὶ ἐμπειρίας δεινὰς καὶ ἰσχὺν ἄμαχον καὶ τόλμαν καὶ φιλοτιμίαν καὶ γνώμας ἀηττήτους καὶ σπουδὴν ἄληκτον ὑπὲρ τῆς νίκης, ὡς ὁ Σόλων αὖθις λέγει,[5] ὅστις παρακατιὼν λέγει τὰ ὡραῖα τάδε· «Τὴν »μὲν δὴ πρώτην ἀνατροφὴν αὐτῶν μητράσι καὶ τίτθαις καὶ παιδαγωγοῖς »ἐπιτρέπομεν ὑπὸ παιδείαις ἐλευθερίοις ἄγειν τε καὶ τρέφειν αὐτούς, ἐπει»δὰν δὲ συνετοὶ ἤδη γίγνωνται τῶν καλῶς ἐχόντων, καὶ αἰδὼς καὶ ἐρύ»θημα καὶ φόβος καὶ ἐπιθυμία τῶν ἀρίστων ἀναφύηται αὐτοῖς, καὶ αὐτὰ

1 Ὀλυμπιόδ. βίος Πλάτ. τομ. ϛ', σελ. 191.
2 Ὀλυμπιόδ. αὐτ. σ. 198.
3 Πλάτ. Κλειτοφ. σ. 407, γ'.
4 Λουκιαν. Ἀνάχαρσ. ἢ περὶ γυμνασ. § 15.
5 Λουκιαν. Ἀνάχαρσ. ἢ περὶ γυμνασ. § 12.

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

»ἤδη τὰ σώματα ἀξιόχρεα δοκῇ πρὸς τοὺς πόνους παγιώτερα γιγνόμενα »καὶ πρὸς τὸ ἰσχυρότερον συνιστάμενα, τηνικαῦτα ἤδη παραλαβόντες αὐ»τοὺς διδάσκομεν ἄλλα μὲν τῆς ψυχῆς μαθήματα καὶ γυμνάσια προτιθέν»τες, ἄλλως δὲ πρὸς τοὺς πόνους καὶ τὰ σώματα ἐθίζοντες· οὐ γὰρ ἱκα»νὸν ἡμῖν ἔδοξεν αὐτὸ μόνον φῦναι ὡς ἔφυ ἕκαστος ἤτοι κατὰ τὸ σῶμα »ἢ κατὰ τὴν ψυχήν, ἀλλὰ καὶ παιδεύσεως καὶ μαθημάτων ἐπ' αὐτοὺς »δεόμεθα, ὑφ' ὧν τά τε εὐφυῶς διακείμενα βελτίω παρὰ πολὺ γίγνοιτο »ἂν καὶ τὰ φαύλως ἔχοντα μετακοσμοῖτο πρὸς τὸ βέλτιον. Καὶ τὸ παρά»δειγμα ἡμῖν παρὰ τῶν γεωργῶν, οἳ τὰ φυτὰ μέχρι μὲν πρόσγεια καὶ »νήπιά ἐστι σκέπουσι καὶ περιφράττουσιν, ὡς μὴ βλάπτοιντο ὑπὸ τῶν »πνευμάτων, ἐπειδὰν δὲ ἤδη παχύνηται τὸ ἔρνος, τηνικαῦτα περιτέμνου»σί τε τὰ περιττὰ καὶ παραδιδόντες αὐτὰ τοῖς ἀνέμοις δονεῖν καὶ δια»σαλεύειν καρπιμώτερα ἐξεργάζονται.»[1]

Τὸ σῶμα γυμναζόμενον δὲν ἐπηρεάζεται οὔτε ὑπὸ τῶν αἴφνης μεταβολῶν τῶν ὡρῶν καὶ τῶν ἀτμοσφαιρικῶν ἀλλοιώσεων, οὔτε ὑπὸ τοῦ θάλπους καὶ τοῦ ψύχους. Ὁ Σωκράτης ἐν τῇ κατὰ τῆς Ποτιδαίας ἐκστρατείᾳ περιεπάτει ἀνυπόδητος ἐπὶ τῶν παγετῶν. «Ἀνυπόδητος διὰ τοῦ κρυστάλ»λου ῥᾷον ἐπορεύετο ἢ οἱ ἄλλοι ὑποδεδεμένοι.»[2] Διότι διὰ τῶν περὶ τὸ σῶμα γυμνασίων ἀντὶ μαλθακῆς πολυσαρκίας ἢ ὠχρᾶς ἀσαρκίας οἱ γυμναζόμενοι κτῶνται σώματα νευρώδη, ῥοδόχροα καὶ εὐκίνητα, φρόνημα δὲ θυμοειδὲς καὶ φιλοκίνδυνον, δὲν προαποθνήσκουσι δὲ εἰς τὴν θέαν τοῦ αἵματος, ἀλλὰ δεικνύουσιν ἔμψυχόν τινα ἀνδρείαν, «βρενθυόμενοι καὶ τὼ »φθαλμὼ παραβάλλοντες, ἠρέμα περισκοποῦντες καὶ τοὺς φιλίους καὶ τοὺς πολεμίους.»[3] Ταῦτα δὲ ἀνέδειξαν καὶ τοὺς προγόνους ἡμῶν ἀκαταμαχήτους τὴν ἰσχὺν καὶ ἀηττήτους τὸ φρόνημα, ὥστε νὰ πολεμῶσιν εἷς καθ' ἑκατὸν Περσῶν καὶ νὰ ἱστῶσι τοσαῦτα λαμπρὰ τρόπαια, «διδά»σκαλοι τοῖς ἄλλοις γενόμενοι, ὅτι οὐκ ἄμαχος εἴη ἡ Περσῶν δύναμις, »ἀλλὰ πᾶν πλῆθος καὶ πᾶς πλοῦτος ἀρετῇ ὑπείκει.»[4] Ταύτην δὲ τὴν δύναμιν κατανοήσας καὶ ὁ τῆς Σάμου τύραννος Πολυκράτης κατήργησεν ἐν αὐτῇ τὰ σχολεῖα τῆς γυμναστικῆς, ἵνα ῥᾷον ὑποδουλώσηται αὐτήν, τοῦθ' ὅπερ καὶ οἱ τῆς μικρᾶς Ἀσίας σατράπαι ἐποίησαν πρὸς ταχεῖαν αὐτῆς ὑποδούλωσιν·[5] διότι οὐδὲν ἄλλο καταστρέφει τοὺς λαοὺς ῥιζηδὸν καὶ

1 Λουκιαν. αὐτ. § 20. 2 Πλάτ. Συμπόσ. σελ. 220, α'—γ'.
3 Πλάτ. Συμπόσ. σ. 221, β'. 4 Πλάτ. Μενέξεν. σ. 240, δ'
5 Ἀθήναιος βιβλ. ΙΓ'.

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ἐκθηλύνει αὐτούς, ὅσον διαφθείρει ἡ ἀγυμνασία, αἱ περὶ τὰ ἐκθηλύνοντα τὸ φρόνημα καὶ ἀποβάλλοντα τὴν ἀνδρείαν τῆς ψυχῆς ἀσχολίας, αἱ ἡδοναί, αἱ μέθαι καὶ αἱ κραιπάλαι. Οὕτω συνεβούλευσε καὶ ὁ Κροῖσος τῷ Κύρῳ νὰ μεταχειρισθῇ τοὺς ἡττηθέντας Λυδούς. «Ἄπειπε μέν σφι πέμψας »ὅπλα ἀρήϊα μὴ ἐκτῆσθαι, κέλευε δὲ σφέας κιθῶνάς τε ὑποδύνειν τοῖσι »εἵμασι καὶ κοθόρνους ὑποδέεσθαι, πρόειπε δ' αὐτοῖσι κιθαρίζειν τε καὶ »ψάλλειν καὶ καπηλεύειν παιδεύειν τοὺς παῖδας. Καὶ ταχέως σφέας, ὦ »βασιλεῦ, γυναῖκας ἀντ' ἀνδρῶν ὄψεαι γεγονότας, ὥστε οὐδὲν δεινοί τοι »ἔσονται, μὴ ἀποστέωσι.»[1]

Ἡ γυμναστικὴ οὐ μόνον τὰς προρρηθείσας ὠφελείας παρέχει καὶ τὴν ὑγίειαν τοῦ σώματος κρατύνει, ἀλλὰ καὶ ἠθικοὺς τοὺς ἀνθρώπους καθίστησι· διότι ἀσχολούμενοι περὶ τὰ σωματικὰ γυμνάσια καὶ τὰς ὥρας τῆς ἀργίας χρησιμοποιοῦντες ἀπαλλάττονται τῶν δεινῶν συνεπειῶν αὐτῆς, ἅτε οὔσης μητρὸς τῆς κακίας. «Τὸ γὰρ μὴ ἄλλοθι διατρίβειν, ἐν οἷς φιλοῦ»σιν οἱ νέοι τὰς διατριβὰς ποιεῖσθαι, ὅταν σχολὴν ἄγωσιν, ἀλλ' ἐν τούτῳ, »εὖ ἔχει, ὅθεν καὶ τὸ σῶμα βέλτιον ἴσχειν ἀνάγκη—καὶ ἅμα προσήκει »μάλιστ' ἐλευθέρῳ τοῦτο τὸ γυμνάσιον,»[2] λέγει ὁ Πλάτων. Καὶ «ποτέ»ρως ἂν μᾶλλον ἄνθρωποι σωφρονοῖεν ἀργοῦντες ἢ τῶν χρησίμων ἐπιμε»λούμενοι; ποτέρως δ' ἂν δικαιότεροι εἶεν, εἰ ἐργάζοιντο ἢ εἰ ἀργοῦν»τες βουλεύοιντο περὶ τῶν ἐπιτηδείων;[3] «Καὶ τὸ μὲν ἐργάτην εἶναι ὠ»φέλιμόν τε ἀνθρώπῳ καὶ ἀγαθόν ἐστι, τὸ δὲ ἀργὸν βλαβερόν τε καὶ κα»κόν, καὶ τὸ μὲν ἐργάζεσθαι ἀγαθόν, τὸ δὲ ἀργεῖν κακόν.»[4] Ὁ Φωκίων βλέπων τὸν υἱὸν αὐτοῦ Φῶκον ὄντα φιλοπότην καὶ ἄτακτον προέτρεψεν αὐτὸν ἵνα γυμνάζηται ἐν τοῖς δημοσίοις γυμνασίοις οὐχὶ χάριν τῆς νίκης, ἀλλ' ἕνεκα τῆς βελτιώσεως τῶν ἠθῶν αὐτοῦ. « Οὐχὶ τῆς νίκης ὀρεγόμε»νος,» ὡς λέγει ὁ Χαιρωνεὺς Πλούταρχος, « ἀλλ' ὅπως ἐπιμεληθεὶς αὐ»τὸς καὶ ἀσκήσας τὸ σῶμα βελτίων ἔσοιτο.»[5] Ὅθεν δέον νὰ εἰσαχθῇ καὶ εἰς τὰ ἡμέτερα σχολεῖα ἡ γυμναστική, ἧς ἡ εἰσαγωγή ἐστιν ἐθνικὸν εὐτύχημα καὶ πολλῆς ὠφελείας πρόξενος· διότι πρὸς τοῖς ἄλλοις δι' αὐτῆς προσγιγνομένοις ἀγαθοῖς ὁ παῖς, ὡς Λέων ὁ Μελᾶς λέγει,

« τακτικὰ ἀσκῶν τὸ σῶμα γίνεται καὶ ὑγιὴς
» καὶ ἀνδρεῖον τῆς πατρίδος τέκνον κ' ὑπερασπιστής.»

1 Ἡροδοτ. Α', § 155. 2 Πλάτ. Λάχης σ. 181, ε'.
3 Ξενοφ. Ἀπομν. Β', ζ', § 8. 4 Ξενοφ. Ἀπομν. Α'. 6', § 57.
5 Πλουταρχ. Φωκίων § 20.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ... ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ... ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ... ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

Ἀξιόμεμπτοι οὖν εἰσιν ἐκεῖνοι τῶν διδασκάλων, οἵτινες ἀκινήτους ἐπὶ τῶν θρανίων κρατοῦντες τοὺς παῖδας ἐπὶ πολλὰς ὥρας δὲν τέρπουσι τὴν διανοητικὴν αὐτῶν ἐργασίαν διὰ διαλειμμάτων τινῶν, ἐν οἷς δύνανται νὰ γίγνωνται ἀσκήσεις τινὲς σωματικαὶ καὶ παιδιαὶ ὑγιειναί. Τοῦτο ποιεῖ τοὺς μικροὺς μάλιστα παῖδας νἀποστρέφωνται τὸ σχολεῖον καὶ νομίζωσιν αὐτὸ δεσμωτήριον, τὸν δὲ διδάσκαλον δεσμοφύλακα. Καὶ τὸν διδάσκαλον δὲ αὐτὸν ποιεῖ νὰ μεμψιμοιρῇ κατὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἐπὶ ἀταξίαις, ὧν αἴτιός ἐστιν αὐτὸς οὗτος καὶ οὐχὶ οἱ παῖδες, ἅτε μὴ μελετήσας κατὰ βάθος αὐτὴν τὴν οὐσίαν τοῦ μαθητοῦ καὶ μὴ ἐμβαθύνας εἰς τὴν ψυχολογικὴν αὐτοῦ ἔρευναν, ὅπερ ἕκαστος διδάσκαλος θέλων νὰ ἐπιτελῇ τὸ ἔργον αὐτοῦ σπουδαίως ὀφείλει προὐργιαίτατα νὰ σκοπῇ καὶ μελετᾷ· ἐφ' ᾧ καὶ κακῶς ποιῶν κωλύει τὰς κινήσεις αὐτῶν, εἰς ἃς φύσει ὠθοῦνται, ἅ τε εὑρίσκοντες ἐν αὐταῖς τὴν σωματικὴν αὐτῶν ἀνάπτυξιν, ἧς χρῄζουσι. «Τὸ »νέον ἅπαν τοῖς τε σώμασι καὶ ταῖς φωναῖς ἡσυχίαν ἄγειν οὐ δύναται, »κινεῖσθαι δὲ ἀεὶ ζητεῖ καὶ φθέγγεσθαι, τὰ μὲν ἁλλόμενα καὶ σκιρτῶντα, »οἷον ὀρχούμενα μεθ' ἡδονῆς καὶ προσπαίζοντα, τὰ δὲ φθεγγόμενα πά»σας φωνάς.»[1] Καὶ μετὰ τῆς ῥάβδου δὲ αὐτῆς ὑψουμένης, ἐὰν ὁ διδάσκαλος ἵσταται, δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ κωλύσῃ τὰς πρὸς τὴν κίνησιν φυσικὰς τῶν παίδων κλίσεις. Ὅθεν ἐπειδὴ ὁ παῖς ψυχολογικῶς ἐστι τοιοῦτος, δέον ὁ διδάσκαλος οὐ μόνον νὰ μὴ κωλύῃ τὰς παιδιὰς τῶν μικρῶν παίδων καὶ τὴν κίνησιν, ἀλλὰ μάλιστα καὶ νὰ ῥυθμίζῃ τὴν πρὸς τὸ κινεῖσθαι κλίσιν αὐτῶν συνεξερχόμενος αὐτοῖς καὶ ἐπιτηρῶν τὰ γυμνάσια αὐτῶν, ἵνα μὴ γίγνωνται παρὰ τοὺς κανόνας τῆς ὑγιεινῆς, καὶ συμπαίζων καθ' ὅλου αὐτοῖς. Ἀναξαγόρας ὁ φιλόσοφος οὐδεμίαν ἄλλην τιμὴν παρὰ τῶν Λαμψακηνῶν ᾐτήσατο ἵνα παρέχωσιν αὐτῷ μετὰ θάνατον. εἰ μὴ νὰ ἐπιτρέπωσι τοῖς παισὶ νὰ παίζωσιν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς τελευτῆς αὐτοῦ. « Ἀφεὶς »τὰς διδομένας τιμὰς ᾐτήσατο τὴν ἡμέραν ἐκείνην καθ' ἣν ἂν τελευτήσῃ »τοὺς παῖδας ἀφιέναι παίζειν καὶ σχολάζειν ἀπὸ τῶν μαθημάτων.»[2] Καὶ ὁ Σωκράτης δὲ ἔπαιζε μετὰ τοῦ Λαμπροκλέους, τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, καὶ ὁ Ἡρακλῆς καὶ ὁ Ἀγησίλαος ἵππευε ξύλον καὶ ἔπαιζε μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, καὶ Ἀρχύτας ὁ Ταραντῖνος ἐτέρπετο παίζων μετὰ παιδίων. « Τὸν Ἡρα»κλῆ λέγουσι τὰς ἐν τοῖς ἄθλοις σπουδὰς διαναπαύειν ταῖς παιδιαῖς. Ἔ»παιζε δὲ ἄρα ὁ Διὸς καὶ Ἀλκμήνης μετὰ παιδίων πάνυ σφόδρα. Τοῦτό

1 Πλάτ. Νόμ. Β', σ. 653, δ'-ε'.

2 Πλούταρχ. πολιτ. παραγγέλμ. § 27.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ... ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ... ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ν.Κ. ... ΠΕΛΕΓΡΙΝΗΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

»τοι καὶ ὁ Εὐριπίδης ἡμῖν ὑπαινίττεται, ποιήσας τὸν αὐτὸν τοῦτον Θεὸν »λέγοντα,

»παίζω· μεταβολὰς γὰρ πόνων ἀεὶ φιλῶ.

»Καὶ Σωκράτης δὲ κατελήφθη ποτὲ ὑπὸ Ἀλκιβιάδου παίζων μετὰ Λαμ»προκλέους ἔτι νηπίου. Ἀγησίλαος δὲ κάλαμον περιβὰς ἵππευε μετὰ τοῦ »υἱοῦ παιδὸς ὄντος· καὶ πρὸς τὸν γελάσαντα εἶπε, Νῦν μὲν σιώπα, ὅταν »δὲ γένῃ πατὴρ αὐτός, τότε ἐξαγορεύσεις.[1] Ἀλλὰ καὶ Ἀρχύτας ὁ Τα»ραντῖνος, πολιτικός τε καὶ φιλόσοφος ἀνὴρ γενόμενος, πολλοὺς ἔχων οἰ»κέτας, τοῖς αὐτῶν παιδίοις πάνυ σφόδρα ἐτέρπετο μετὰ τῶν οἰκοτρίβων »παίζων.»[2]

Γυμναστικὴν δὲ καὶ γυμναστικὰς ἀσκήσεις εἰσακτέας εἰς τὰ ἡμέτερα σχολεῖα νομίζομεν οὐχὶ τὰς πρὸς ῥώμην ἀθλητικὴν συντεινούσας ἀλλὰ τὰς πρὸς τὴν ὑγίειαν, ἥτις προέρχεται ἐκ τῶν μετρίων ἀσκήσεων, ὡς λέγει ὁ Ἰσοκράτης. «Ἄσκει τῶν περὶ τὸ σῶμα γυμνασίων μὴ τὰ πρὸς τὴν ῥώμην »ἀλλὰ τὰ πρὸς τὴν ὑγίειαν· τούτου δ' ἂν ἐπιτύχοις, εἰ λήγοις τῶν πό»νων ἔτι πονεῖν δυνάμενος·»[3] «τά τε γὰρ ὑπερβάλλοντα γυμνάσια καὶ τὰ »ἐλλείποντα φθείρει τὴν ἰσχύν,» λέγει ὁ Ἀριστοτέλης· «ὁμοίως δὲ καὶ τὰ »ποτὰ καὶ τὰ σιτία πλείω καὶ ἐλάττω γινόμενα φθείρει τὴν ὑγίειαν· τὰ »δὲ σύμμετρα καὶ ποιεῖ καὶ αὔξει καὶ σώζει.»[4] Διότι ἡ ἀθλητικὴ ῥώμη ἐστὶν ἐμπόδιον τῆς ἐπιμελείας τῆς ψυχῆς, ὡς λέγει ὁ Ἰσοκράτης· «Ῥώμη »μετὰ μὲν φρονήσεως ὠφέλησεν, ἄνευ δὲ ταύτης πλείω τοὺς ἔχοντας »ἔβλαψε, καὶ τὰ μὲν σώματα τῶν ἀσκούντων ἐκόσμησε, ταῖς δὲ τῆς ψυ»χῆς ἐπιμελείαις ἐπεσκότησεν.»[5] Καὶ «ἐν τοῖς γυμναστικοῖσιν αἱ ἐπ' ἄ»κρον εὐεξίαι σφαλεραί, ἢν ἐν τῷ ἐσχάτῳ ἔωσιν.»[6] «Πυθαγόρας τῶν συ»νόντων τινὰ καταμαθὼν γυμνασίοις τε καὶ σιτίοις ἑαυτὸν εὖ μάλα κα»τασαρκοῦντα, ὦ οὗτος, ἔφη, οὐ παύσῃ χαλεπώτερον σεαυτῷ κατασκευά»ζων τὸ δεσμωτήριον (σῶμα); Διὸ δὴ καὶ Πλάτωνά φασι τὴν ἐκ σώμα»τος βλάβην προειδόμενον τὸ νοσῶδες χωρίον τῆς Ἀττικῆς τὴν Ἀκαδή»μειαν καταλαβεῖν ἐξεπίτηδες, ἵνα τὴν ἄγαν εὐπάθειαν τοῦ σώματος οἷον »ἀμπέλου τὴν εἰς τὰ περιττὰ φορὰν περικόπτοι. Ἐγὼ δὲ καὶ σφαλερὰν

1 «Ἀγησίλαος—μικροῖς τοῖς παιδίοις οὖσι, κάλαμον περιβεβηκὼς ὥσπερ »ἵππον οἴκοι συνέπαιζεν· ὀφθεὶς δὲ ὑπό τινος τῶν φίλων παρεκάλει μηδενὶ φρά»σαι πρὶν ἂν καὶ αὐτὸς πατὴρ παίδων γένηται.» (Πλουταρχ. Ἀγησίλ. § 25).

2 Αἰλιαν. ποικίλ. ἱστορ. ΙΒ', 15. 3 Ἰσοκρ. Δημόν. § 14.

4 Ἀριστοτ. Ἠθ. Νικομ. Β', 6'. 5 Αὐτόθ. § 6. 6 Ἱπποκρ. Ἀφορισμ.

Ε.γ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

»εἶναι τὴν ἐπ' ἄκρον εὐεξίαν ἰατρῶν ἤκουσα.»[1] Καὶ ὁ Πλάτων ἀποδοκιμάζει τὴν ἀθλητικὴν ῥώμην καὶ τὰ εἰς αὐτὴν ἀποβλέποντα γυμνάσια λέγων· «Αὐτὰ μὴν τὰ γυμνάσια καὶ τοὺς πόνους πρὸς τὸ θυμοειδὲς τῆς φύ»σεως βλέπων κἀκεῖνο ἐγείρων πονήσει μᾶλλον ἢ πρὸς ἰσχύν, οὐχ ὥσπερ »οἱ ἄλλοι ἀθληταὶ ῥώμης ἕνεκα σιτία καὶ πόνους μεταχειρίζονται.»[2] Οἱ δὲ ἀθληταὶ παρ' ἀρχαίοις Ἕλλησι διημερεύοντες ἐν ταῖς παλαίστραις, σφόδρα γυμναζόμενοι καὶ πολλοῖς κρέασι τρεφόμενοι[3] ἐκτῶντο ῥώμην μὲν τῷ σώματι οὐ τὴν τυχοῦσαν, τὰς δὲ ψυχὰς εἶχον ἀμβλυτέρας. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Σωκράτης παρὰ Ξενοφῶντι λέγει· «Τὸ μὲν ὑπερεσθίοντα ὑπερπονεῖν »ἀπεδοκίμαζε, τὸ δὲ ὅσα ἡδέως ἡ ψυχὴ δέχεται, ταῦτα ἱκανῶς ἐκπονεῖν »ἐδοκίμαζε. Ταύτην γὰρ τὴν ἕξιν ὑγιεινήν τε ἱκανῶς εἶναι καὶ τὴν τῆς ψυχῆς ἐπιμέλειαν οὐκ ἐμποδίζειν ἔφη.»[4]

Πρὶν δ' ἢ μεταβῶμεν εἰς τὴν ἠθικὴν τῶν παίδων μόρφωσιν, ἐπειδὴ ἡ γυμναστικὴ συμπεριλαμβάνει καὶ τὴν διαιτητικήν, μέρος οὐσιῶδες τῆς σωματικῆς ἀγωγῆς οὖσαν[5] καὶ ἀποβλέπουσαν εἰς τὴν κανονικὴν καὶ φυσικὴν πλήρωσιν τῶν διαφόρων τοῦ σώματος χρειῶν, ὅπως τὸ μὲν σῶμα ἐπιρρωννύηται καὶ προφυλάττηται ἀπὸ τῶν ἀσθενειῶν, μὴ παραβλάπτηται δὲ ἡ ὑγίεια, κρίνομεν καλὸν νὰ συστήσωμεν τοῖς τε γονεῦσι καὶ διδασκάλοις ὠφελίμους τινὰς παρατηρήσεις ἀποβλεπούσας εἰς τὴν σωματικὴν ὑγίειαν τῶν παίδων, μεθ' ἧς ἥνωται καὶ ἡ ψυχικὴ ὑγίεια. Δέον οὖν πρὸς τῇ σωμασκίᾳ νὰ συνιστῶσιν αὐτοῖς καὶ ἐθίζωσιν εἰς τὴν πρωϊνὴν ἐκ τοῦ ὕπνου ἐξέγερσιν, τὴν καθαρειότητα, τὴν λιτὴν δίαιταν καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια, ὡς διδάσκει καὶ Πυθαγόρας ὁ φιλόσοφος λέγων·

«Οὐδ' ὑγιείης τῆς περὶ σῶμ' ἀμέλειαν ἔχειν χρή·
»ἀλλὰ ποτοῦ τε μέτρον καὶ σίτου, γυμασίων τε
»ποιεῖσθαι· μέτρον δὲ λέγω τόδ', ὃ μή σ' ἀνιήσῃ.
»Ἐθίζου δὲ δίαιταν ἔχειν καθάρειον, ἄθρυπτον.»[5]

Καὶ ἡ μὲν πρωϊνὴ ἐκ τῆς κλίνης ἐξέγερσις καὶ ἡ ὀλιγοϋπνία καθ' ὅλου ὠφελεῖ τὸν ἄνθρωπον σωματικῶς τε καὶ διανοητικῶς. Ἡ δὲ πολυυπνία ἀμβλύνει τὸ πνεῦμα καὶ ἀναίσθητον αὐτὸ ποιεῖ, ἐξασθενεῖ τὴν ἀντίληψιν,

1 Μ. Βασιλ. παραίν. πρὸς τοὺς νέους κτλ. § 21. Αἰλιαν. ποικίλ. ἱστ. θ', 1.
2 Πλάτ. πολιτ. Γ', σ. 410, β'. 3 Πλάτ. Ἀντεραστ. σ. 132, γ'—δ'.
4 Ξενοφ. Ἀπομν. Α', 6,' § 4. 5 Πλάτ. Τίμαιος σ. 89, γ'—δ'.
6 Πυθαγ. χρυσᾶ ἔπη 32-35.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ... ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ... ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ἀποβάλλει τὴν μνήμην καὶ σβέννυσι τὴν φαντασίαν, φέρει δὲ καὶ ἀσθενείας τοῖς μὴ φυλάττουσι μετριότητα. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Πλάτων λέγει· «Ὕπνος πολὺς οὔτε τοῖς σώμασιν οὔτε ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν οὐδ' αὖ ταῖς »πράξεσι ταῖς περὶ πάντα ταῦτα ἁρμόττων ἐστὶ κατὰ φύσιν· καθεύδων »γὰρ οὐδεὶς οὐδενὸς ἄξιος, οὐδὲν μᾶλλον τοῦ μὴ ζῶντος.»[1] Ψῦξις καὶ »πάρεσις καὶ νάρκη νεύρων ὕπνος πολύς.»[2] «Ὕπνος ἀγρυπνίη, ἀμφότερα »τοῦ μετρίου μᾶλλον γιγνόμενα, κακόν.»[3] «Νοσεῖν ἐνίους συνεχῶς— »περὶ τὴν τῶν ὕπνων σφαλλομένους ποσότητα.»[4] Ἀλέξανδρος δὲ ὁ Μαυροκορδάτος, ὁ ἐξ ἀπορρήτων, γράφων τοῖς παισὶν αὐτοῦ παιδαγωγικὰς ἐπιστολάς, πολλαχοῦ αὐτῶν ὑποτυποῖ ὑγιεινὰς παραγγελίας περὶ ὕπνου λέγων· «Ὁ ὕπνος εἶναι χρήσιμος τῷ σώματι, ἅτε ἐπιρρωννύων τοῦτο εἰς »τοὺς μετ' ἀγρυπνίας πόνους· καὶ μετρίως μὲν ἔχων, βεβαιοῖ καὶ διακρατύνει τὰ ἐντὸς τοῦ σώματος ὄργανα καὶ αὐξάνει τὰς τούτων δυνάμεις »καὶ ἐνεργείας· ὑπερβαίνων δὲ τὸ μέτρον, καθίσταται ἀρχηγὸς μεγίστων »κακῶν· μεστοῖ τὸ σῶμα περιττωμάτων, λύει τὸν τόνον τῶν ὀργάνων, »παχύνει τὰ πνεύματα, ὑγραίνει τὸν ἐγκέφαλον καὶ κατατήκει αὐτὸν εἰς »καταρροάς, ποιεῖ δὲ χαῦνον καὶ ῥάθυμον τὸν νοῦν. Ὅσον γρηγοροῦμεν, »τοσοῦτον καὶ ζῶμεν· κοιμώμενοι δὲ στερούμεθα τῶν τοῦ βίου ἀπολαύ»σεων καὶ ὄντως ὁμοιάζομεν τοῖς τεθνηκόσιν. Ὁ ὕπνος ἁρμόζει ἡμῖν οὐχὶ »ὡς ἀνθρώποις ἀλλ' ὡς ζῴοις· ὑπερβάλλων δὲ τὸν χρόνον τῆς ἀνάγκης »οὐ μόνον μεταρρίπτει ἡμᾶς εἰς τὰ ἄλογα ζῷα ἀλλὰ καὶ εἰς γλισχροτέ»ραν τῶν ζῴων τάξιν ἀπελαύνει συγκαταλέγων ἡμᾶς τοῖς ἀναισθητοῦσιν. »Ἐὰν πᾶσα πλησμονὴ εἶναι βλαπτική, ἐξωλεστάτη φαίνεται ἡ τοῦ ὕπνου. »Εἰς τοὺς ἐμφορηθέντας ἐδεσμάτων καὶ ποτοῦ ἐπικουρεῖ ἐνίοτε τοὐλάχι»στον ὁ ἔμετος· ἀλλ' ὁ ὕπνος δὲν ἐξεμεῖται, οὐδὲ δύναται ἄλλο τι φάρ»μακον νὰ θεραπεύσῃ τὴν λύμην αὐτοῦ.»[5] Ὁ δὲ Λέων Μελᾶς ἐν τῷ Γεροστάθῃ αὐτοῦ λέγει τοὺς ὡραίους τούτους στίχους·

«Ἂν ἀγαπᾷς τὸν καθαρὸν ἀέρα ἐπιμόνως,
»κὴ ὁ ἥλιος ἐάν ποτε 'ς τὴν κλίνην δέν σ' εὑρίσκῃ,
»βίον μακρὸν σ' ὑπόσχομαι καὶ ὑγιᾶ συγχρόνως.»

Ἡ δὲ καθαρειότης τοῦ τε σώματος καὶ τῆς ἐσθῆτός ἐστιν ἀναγκαία καὶ

1 Πλάτ. Νόμ. Ζ'. σ. 808, 6'. 2 Ἀρεταῖος περὶ σατοριάσ.
3 Ἱπποκρ. ἀφορισμ. γ'. τμῆμα α'. 4 Γαληνὸς λόγος ὑγιειν. ς'.
5 Θεαγ. Λιβαδᾶ ρ' ἐπιστ. Μαυροκ. σ. κή. πρβλ. καὶ ἐπιστ. Μαυροκορδ. 49, 22

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ὠφέλιμος τῇ ὑγιείᾳ· διότι ἡ μὲν τοῦ σώματος ἀκαθαρσία κλείουσα μηχανικῶς τοὺς πόρους τῆς ἐπιδερμίδος πολλὰς νόσους τίκτει, ἡ δὲ τῆς ἐσθῆτος ἀποπέμπουσα ἐπιβλαβεῖς ἀναθυμιάσεις μολύνει τὸν πέριξ ἡμῶν εἰσπνεόμενον ἀέρα. Ἐπὶ δὲ τούτοις ἡ ῥυπαρία τοῦ τε σώματος καὶ τῶν περὶ αὐτὸ προκαλοῦσα τὴν ἀποστροφὴν τῶν πέριξ ἀνθρώπων διατρανοῖ σύναμα καὶ ψυχικήν τινα ῥυπαρίαν· διότι οἱ τὴν βλεπομένην τοῦ τε σώματος καὶ τῶν ἐσθήτων ῥυπαρίαν ἀνεχόμενοι καὶ νὰ ἀπελαύνωσιν αὐτὴν ὀλιγωροῦντες, πολλῷ μᾶλλον θ' ἀνάσχωνται τὴν ἀόρατον τῆς ψυχῆς. Ἐὰν δὲ ἄτακτον ἓν κίνημα καὶ βάδισμα, ἢ ἄμετρος εἰς γέλως, ἢ περιττὴ μία φωνὴ ψυχῆς ἐνδομυχοῦσαν φαύλην διάθεσιν ποιῇ κατάδηλον, καὶ πολλάκις ἀφ' ἑνὸς βλέμματος γίγνηται κατάφωρος ἀφροσύνη καὶ ἄνοια, πολλῷ μᾶλλον οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τῶν φαινομένων κρίνουσι τὰ ἀφανῆ, καὶ νικῶσι παρ' αὐτοῖς αἱ ὑπολήψεις ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἀποματτόμεναι.[1] Διὰ τοῦτο οἱ παῖδες δέον νὰ ὦσι καθάρειοι καὶ φιλόκαλοι, ἀλλὰ μὴ καλλωπισταί.[2] Νὰ φιλοκαλῇ δὲ δύναταί τις καὶ μετ' εὐτελείας,[3] ἀλλὰ μὴ μόνον μετὰ πολυτελείας· διότι ἡ φιλοκαλία ἐστὶν ἐν τῇ τάξει καὶ καθαρειότητι, ἥτις διατρανοῖ καὶ ἐσωτερικὴν τῆς ψυχῆς εὐταξίαν καὶ κοσμιότητα, ἀλλ' οὐχὶ ἐν ταῖς πολυτελέσι καὶ ἁβροτέραις ἐσθῆσι. Καθ' ὅλου δὲ ἐπειδὴ ἡ νεότης φιλεῖ νὰ ἐντρυφᾷ τοῖς περὶ τὸ σῶμα καλλωπισμοῖς, ἡ δ' ἀγαθὴ καὶ γενναία ψυχὴ ἐνοικεῖ εἰς σώματα εἴτε ἐκ φύσεως εἴτε ἐξ ἐπιμελείας περικαλλῆ καὶ εὐπρεπῆ,[4] δέον νὰ συνιστῶσιν οἱ γονεῖς τοῖς παισὶ καὶ ἐνθάδε μετριότητα, ἵνα μὴ ἐφέλκωνται τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ὁρώντων, ἀήθως, ἐκτεθηλυμμένως καὶ ἀνάνδρως κοσμοῦντες ἑαυτούς.

Ἡ δὲ λιτότης τῶν τροφῶν συντηρεῖ τὰς δυνάμεις τῆς πέψεως καὶ τοῦ πνεύματος ἐν ἀνθηρᾷ καταστάσει, ἅτε ἀπελαύνουσα τὴν ἀδηφαγίαν, τὴν ἀμβλύνουσαν τὸν νοῦν, προκαλοῦσαν δυσπεψίας καὶ καταπροδιδοῦσαν τὴν ὑγίειαν. «Ὅπου ἂν τροφὴ πλεῖστον παρὰ φύσιν εἰσέλθῃ, τοῦτο νόσημα »ποιέει.»[5] «Ἐν πολλοῖς βρώμασιν ἔσται νόσος —, δι' ἀπληστίαν πολλοὶ »ἐτελεύτησαν, ὁ δὲ προσέχων προσθήσει ζωήν.»[6] Οἱ ὀλίγα τρώγοντες καὶ πίνοντες δὲν ἀσθενοῦσιν, οἱ δ' ἀδηφάγοι καὶ πολυπόται σκάπτουσι διὰ τῶν ὀδόντων τὸν ἑαυτῶν τάφον. «Εἰ ὁ ἄνθρωπος ὀλίγα ἐσθίει καὶ ὀλίγα »πίνει, οὐδεμίαν τούτῳ νοῦσον ἐπάγει,»[7] οὐδὲ πάσχει δυσπεψίαν κατὰ

1 Πρβλ. Ἀλεξ. Μαυροκορδ. ἐπιστ. 23, ἐκδ. Θ. Λιβαδᾶ σ. 33. Πρβλ. καὶ Σοφ. Σειρὰχ ιθ', 30. 2 Ἰσοκρ. Δημόνικ. § 27. 3 Θουκυδ. Β', § 40.

4 Πρβλ. Ξενοφ. Οἰκον, ς', § 14—15. 5 Ἱπποκρ. Ἀφορισμ. ιζ'. τμ. β'.

6 Σοφ. Σειρὰχ λζ', 30—31. 7 Ἱπποκρ. περὶ νούσων.

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

τὴν ὑστεραίαν καὶ καρηβαρίαν, ὡς πολλάκις συμβαίνει τοῖς πολυποίκιλα καὶ πολυτελῆ δεῖπνα δειπνοῦσι καὶ πολὺν οἶνον πίνουσι. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Τιμόθεος ὁ Κόνωνος δειπνήσας ἐν τῇ λιτῇ τοῦ Πλάτωνος τραπέζῃ εἶπεν, «Οἱ παρὰ Πλάτωνι δειπνοῦντες καὶ τῇ ὑστεραίᾳ καλῶς διάγουσιν.»[1] Μεταξὺ τῶν τριῶν τῇ ὑγιείᾳ χρησιμωτάτων συγκαταλέγεται καὶ ἡ λιτότης τῶν τροφῶν καὶ ἡ ὀλιγοφαγία. «Ἄριστα λέλεκται τροφῆς ἀκορίην καὶ »πόνων ἀοκνίην καὶ σπέρματος οὐσίης συντήρησιν ὑγιεινότατα εἶναι.[2] Ὅσον δὲ τοῖς γέρουσίν ἐστιν ὠφέλιμος ἡ μετρία χρῆσις τοῦ οἴνου, τοσοῦτον τοῖς παισὶ καθίσταται ἐπιβλαβής. «Ὥσπερ τοῖς παισὶν οἶνος ἐναντιώ»τατον, οὕτω τοῖς γέρουσι χρησιμώτατον.»[3] «Τοῖς μὲν γέρουσιν ὠφέλι»μος οἴνου πόσις εἰς συμμετρίαν θερμασίας ἐπανάγουσα τὴν ἐκ τῆς ἡλι»κίας ψυχρότητα. Τοῖς δὲ αὐξανομένοις ἐναντιωτάτη· ζέουσαν γὰρ αὐ»τῶν τὴν φύσιν καὶ σφοδρῶς κινουμένην ὑπερθερμαίνει τε καὶ εἰς ἀμέ»τρους καὶ σφοδρὰς ἐκμαίνει κινήσεις.»[4] Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Πλάτων μέχρι τῶν δέκα καὶ ὀκτὼ ἐτῶν τῆς ἡλικίας παντάπασι κωλύει τὴν χρῆσιν τοῦ οἴνου λέγων· «Τοὺς παῖδας μέχρι ἐτῶν ὀκτωκαίδεκα τὸ παράπαν οἴνου »μὴ γεύεσθαι, διδάσκοντες ὡς οὐ χρὴ πῦρ ἐπὶ πῦρ ὀχετεύειν εἴς τε τὸ »σῶμα καὶ τὴν ψυχήν·—μετὰ δὲ τοῦτο οἴνου μὲν ἤδη γεύεσθαι τοῦ με»τρίου μέχρι τριάκοντα ἐτῶν, μέθης δὲ καὶ πολυοινίας τὸ παράπαν τὸν »νέον ἀπέχεσθαι.»[5] Εἰς ἐπισφράγισιν δὲ πάντων τούτων παρατιθέμεθα τοὺς ἑπομένους διδακτικωτάτους στίχους·

«Ὡς τὰ φυτὰ τὸν στόμαχον πρόσεχε νὰ ποτίζῃς,
»ἀλλὰ ποτὲ μὲ πλησμονὴν νὰ μὴ καταποντίζῃς.
»Τὴν ζωὴν καὶ τὴν ὑγείαν συντηρεῖ μὲν ἡ τροφή,
»κατατρέχει δὲ καὶ κόπτει αἰωνίως ἡ τρυφή.
»Δὲν τρέφουσι τὸν ἄνθρωπον ὅσα ἀποθηκεύει,
»ἀλλ' ὅσα εὐκολώτερα ὁ στόμαχος χωνεύει.
Ὅσοι τοῦ Βάκχου τὸν χυλὸν πίνουσι μ' ἀμετρίαν,
»οὗτοι θὰ ὑποφέρωσι χωλῶν τὴν τιμωρίαν,

1 Πλούταρχ. ὑγιειν. παραγγέλμ. § 9. Αἰλιαν. ποικίλ. ἱστορ. Β', 18.
2 Αὐτόθ. Ἱπποκρ. ἐπιδημ. βιβλ. ς', τμῆμ. ε'.
3 Γαλην. λόγ. ὑγιειν. ε'.
4 Γαλην. τὴν ψυχὴν κατὰ τὰς τροφὰς μεταβάλλεσθαι.
5 Πλάτ. Νόμ. Β'. σ. 666, α'-β'.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΑΝ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

»χειράγραν καὶ παράλυσιν καὶ τὴν ἀποπληξίαν,
»εἰς δὲ τὴν οἰκογένειαν φέρουσι δυστυχίαν.
«Ἔχων τοὺς πόδας σου ζεστούς, τὴν κεφαλὴν δὲ κρύαν
»καὶ τὴν κοιλίαν ἐλαφράν, ἰατροῦ δὲν ἔχεις χρείαν.»

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Β'.) Ἡ δὲ ἠθικὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀνάπτυξις καταφανὴς καὶ ἀναγκαιοτάτη φαίνεται ἐκ τῶν ἑπομένων. Ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου δὲν περατοῦται εἰς τὸν ἐνταῦθα βίον, ὅστις σκιᾶς πάροδός ἐστι, κατὰ Σολομῶντα.[1] Πέραν τοῦ τάφου ἄρχεται ἄλλος μακραίων καὶ ἀθάνατος βίος, πρὸς ὃν ἕκαστος ὀφείλει ἐνταῦθα νὰ προπαρασκευάζηται, ἐὰν βούληται νὰ μὴ βλάψῃ ἑαυτὸν βλάβην αἰώνιον καὶ ἀτελεύτητον, οἷα ἐστὶν ἡ στέρησις τῆς μακαριότητος αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ παρὼν βίος μετὰ τοῦ αἰωνίου καὶ μέλλοντος βίου μόνον διὰ τῆς ἀρετῆς[2] καὶ τῆς ἠθικῆς μορφώσεως δύναται νὰ συνδεθῇ. Ἡ ἀρετή, ἧς ἅπας ὁ ὑπὲρ γῆς καὶ ὑπὸ γῆν χρυσὸς οὐκ ἀντάξιος,[3] δύναται νὰ συνδέσῃ τὸν ἄνθρωπον μετὰ τοῦ Πλάστου[4] καὶ τὸν παρόντα βίον μετὰ τοῦ μέλλοντος. Ἕδρα δὲ τῆς ἀρετῆς καὶ κακίας, τῆς εὐδαιμονίας καὶ κακοδαιμονίας, ἐστὶν ἡ καρδία, ἐξ ἧς ἀπορρέουσιν αἱ ἀγαθαὶ καὶ κακαὶ πράξεις. «Ἐκ τῆς καρδίας ἐξέρχονται διαλογισμοὶ πονηροί, φόνοι, »μοιχεῖαι, πορνεῖαι, κλοπαί, ψευδομαρτυρίαι, βλασφημίαι.»[5] Ἡ καρδία ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κυβερνᾷ τὸν ἄνθρωπον καὶ καθοδηγεῖ αὐτὸν ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ ἐφ' ᾧ καὶ ὁ Σολομῶν λέγει· «Πάσῃ φυλακῇ τήρει σὴν καρ»δίαν· ἐκ γὰρ τούτων ἔξοδοι ζωῆς.»[6] Διὰ ταῦτα ὀφείλουσιν οἱ γονεῖς, οἱ διδάσκαλοι καὶ ὁ κλῆρος νὰ καλλιεργῶσιν ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων τὴν ἁπαλὴν καὶ τούτου ἕνεκεν εὔπλαστον καρδίαν τῶν παιδίων, ἅτινα καὶ ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς διὰ τοῦτο ἠγάπησε καὶ εὐλόγησεν αὐτὰ εἰπών· «Ἄφετε τὰ »παιδία καὶ μὴ κωλύετε αὐτὰ ἐλθεῖν πρός με· τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ »βασιλεία τῶν οὐρανῶν.»[7] Ὀφείλουσι νὰ καθαίρωσιν αὐτὴν πάσης κακῆς διαθέσεως καὶ ἀναπτύσσωσιν ἐν αὐτῇ πάντα τὰ εὐγενῆ καὶ ἀγαθὰ αἰσθήματα· διότι «ὅπου δυστυχῶς ἡ ἔγκαιρος καλλιέργεια τῶν ἀγαθῶν αἰσθη»μάτων παραμελεῖται ὑπό τε τῶν γονέων, διδασκάλων, παιδαγωγῶν καὶ »ἱερέων, ἐκεῖ ὁ ἐγωϊσμός, ἡ ἐπιπολαιότης, ἡ οἴησις, ἡ ἀναίδεια, ἡ αἰ-

1 Σοφ. Σολομ. β', 5. 2 Βασιλ. παραίν. πρὸς τοὺς νέους κτλ. § 3. 9.
3 Πλάτ. Νόμ. ε', σ. 728, α'. 4 Πλάτ. θεαίτ. σ. 176, γ'. πολιτ. σ. 613, ά.
5 Ματθ. ιέ, 19. πρβλ. Μαρκ. ζ', 21-22. 6 Παροιμ. Σολομ. δ', 23.
7 Ματθ. ιθ', 14, πρβλ. Μάρκ. ι', 14. Λουκ. ιη' 16.

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

»σχροκέρδεια, ἡ μανία τῶν στολισμῶν καὶ ἐπιδείξεων, ὁ φθόνος, ἡ ψευ»δολογία, ἡ ὕδρις καὶ ἡ κακοήθεια βασιλεύουσιν, ἐκεῖ ἡ εὐσέβεια, ἡ χρη»στότης, ἡ αἰδώς, ἡ φιλοπονία, ἡ δικαιοσύνη, ἡ ἀγαθοποιία ἐκλεί»πουσιν.»[1]

Ἡ καρδία δὲ ἰδίᾳ διὰ τῆς φιλανθρώπου θρησκείας τοῦ Ἰησοῦ δύναται νὰ καταστῇ ἀγρὸς εὔφορος καρποφορῶν ποικίλους καρποὺς ἀρετῆς καὶ εὐσεβείας, πρώτης τῶν ἀρετῶν λεγομένης, καὶ πηγὴ πηγάζουσα πολύτιμα νάματα τῆς εὐδαιμονίας καὶ μακαριότητος. Διὰ τοῦτο ὁ μὲν Παῦλος λέγει πρὸς τοὺς γονέας· «Ἐκτρέφετε τὰ τέκνα ὑμῶν ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ Κυρίου.»[2] Ὁ δὲ προφήτης Ἰεζεκιὴλ λέγει ὅτι ὁ ὕψιστος, ἤτοι ἡ θρησκεία αὐτοῦ, θέλει καθάρῃ ἡμᾶς καὶ παράσχῃ ἡμῖν καρδίαν καινὴν καὶ εὐαίσθητον. «Καὶ δώσω αὐτοῖς καρδίαν ἑτέραν, καὶ πνεῦμα καινὸν δώσω »ἐν αὐτοῖς. καὶ ἐκσπάσω τὴν καρδίαν τὴν λιθίνην ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτῶν, »καὶ δώσω αὐτοῖς καρδίαν σαρκίνην, ὅπως ἐν τοῖς προστάγμασί μου πο»ρεύωνται, καὶ τὰ δικαιώματά μου φυλάσσωνται, καὶ ποιῶσιν αὐτά, καὶ »ἔσονταί μοι εἰς λαόν, καὶ ἐγὼ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεόν.»[3]

Ὁπόσον δὲ ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἐπιδρᾷ εἰς τὴν καρδίαν ἑκάστου, ἐκεῖνος μόνον ἀγνοεῖ, οὗτινος ἡ καρδία ἕνεκεν ἐλλείψεως ἐγκαίρου καὶ ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων χριστιανικῆς ἀγωγῆς μείνασα ἀκαλλιέργητος καὶ χερσωθεῖσα κατέστη ἀνεπίδεκτος βλαστήσεως καὶ καρποφορίας χριστιανικῶν ἀρετῶν, αἵτινες μόναι δύνανται νὰ ἀνυψώσωσι τὸν ἄνθρωπον ὑπεράνω τοῦ ὁρατοῦ κόσμου καὶ ἐξομοιώσωσιν αὐτὸν τῷ Θεῷ, τοῦθ' ὅπερ καὶ τελικὸς τοῦ βίου σκοπὸς τυγχάνει. «Διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐμπεδοῦται ἡ ἠθική,» λέγει Λέων ὁ Μελᾶς, ἀναπτύσσεται καὶ ἐνισχύεται τὸ αἴσθημα τοῦ »καθήκοντος, ἡ ἀφοσίωσις, ἡ ἀνεξαρτησία τοῦ χαρακτῆρος, τὸ ἀκατα»δάμαστον τῆς συνειδήσεως, ἡ καλοκαγαθία, ἡ γλυκύτης, ἡ πρᾳότης, ἡ »ὑπομονή, ἡ μετριοφροσύνη, ἡ εὐσπλαγχνία, ἡ ἀνεξικακία καὶ ἡ ἀγάπη »ἥτις εἶναι ἡ βάσις ὅλων τῶν ἀρετῶν καὶ ἡ πηγὴ τῆς τε ἀτομικῆς καὶ »κοινωνικῆς εὐδαιμονίας. Ὁ χριστιανισμὸς ἀνυψοῖ τὸν ἄνθρωπον ὑπεράνω »τῆς ὕλης διὰ τῆς πίστεως, παρηγορεῖ δὲ καὶ ἐνισχύει τοὺς δυστυχοῦν»τας διὰ τῆς ἐλπίδος, εὐδαίμονας δὲ μᾶς καθιστᾷ διὰ τῆς ἀγάπης· κα»τευνάζει τὰ πάθη, ἐξαγιάζει τὴν ψυχὴν καὶ εἰς τὴν μακαριότητα τῆς »μελλούσης ζωῆς καθοδηγεῖ τὰ ἔθνη.»[4] Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς λέγει· «Ἄνευ »τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος, ὅπερ ἡ μὲν φύσις ἐνσταλάζει εἰς τὴν ψυ-

1 Λέοντ. Μελᾶ παιδαγ. ἐγχειρ. § 15. 16. σ. 64. 2 Παῦλ. Ἐφεσ. ς' 4.
3 Ἰεζεκιὴλ ιά, 19-20. 4 Λέοντ. Μελᾶ παιδαγ. ἐγχειρ. σ. 14.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

»χήν, ὁ δὲ χριστιανισμὸς ἀναπτύσσει, διαφωτίζει καὶ ἐνισχύει, μαύρη
»καὶ σκοτεινή, ἐπικίνδυνος καὶ δυστυχὴς καθίσταται ἡ ἐπίγειος ἡμῶν ὕ-
»παρξις. Διὰ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας ἐπανορθοῦται τὸ παρελθόν,
»ζωογονεῖται τὸ παρόν, διαφωτίζεται τὸ μέλλον καὶ τὸ μυστήριον τοῦ
»βίου σαφῶς ἐξηγεῖται. Ἐντὸς τῶν κόλπων τοῦ χριστιανισμοῦ ἡ ἀρετὴ
»ἀνευρίσκει τὸν ἀληθῆ της σκοπόν, ἡ κακία τὴν περιστολήν της, ἡ ἀδυ-
»ναμία τὸ στήριγμά της, ἡ δικαιοσύνη τὸν στέφανόν της, ἡ δυστυχία
»τὸ καταφύγιόν της, ἡ θλῖψις τὴν παρηγορίαν της, ὁ ἀπελπισμὸς τὴν
»ἐλπίδα του.»[1] «Ψυχρά, ἄγονος καὶ δυσειδὴς εἶναι ἡ καρδία τοῦ νέου,
»ὁσάκις ὑπὸ τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος δὲν θερμαίνεται. Νέος μὴ σε-
»βόμενος τὴν θρησκείαν, εἰς τοὺς κόλπους τῆς ὁποίας ἐγεννήθη, νέος,
»ὅστις πρὸς ἐπίδειξιν δῆθεν νοῦ ἰσχυροῦ καὶ ἀνωτέρων φώτων περιφρο-
»νητικῶς περὶ τῶν θείων ὁμιλεῖ, παρουσιάζει δυστυχῶς τὸ ἀπεχθέστερον
»θέαμα ἐνώπιον παντὸς ἐχέφρονος.»[2]

Διὰ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας μανθάνων ὁ ἄνθρωπος ὅτι ὁ Θεός ἐστιν ἀγαθώτατος, τελειώτατος,[3] πάνσοφος καὶ παντοδύναμος, αἰσθανόμενος δὲ τὴν ἑαυτοῦ ἀτέλειαν καὶ ἀδυναμίαν, θέλει διάγει ἀείποτε ἄνευ οἰή-
»σεως καὶ αὐθαδείας, ἀλλὰ μετριοφρόνως καὶ εὐσεβῶς. Μανθάνων ὅτι ὁ Θεὸς προνοεῖ ἀείποτα ἡμῶν, «ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ
»ἐσμέν»,[4] θέλει δοξολογεῖ καὶ σέβεσθαι αὐτόν. Μανθάνων ὅτι ὁ ἀκοίμητος ὀφθαλμὸς τοῦ Ὑψίστου πανταχοῦ καὶ πάντοτε παρακολουθεῖ ἡμῖν κατὰ πᾶν βῆμα τοῦ ἡμετέρου βίου, καὶ ὅτι ἡ καρδία ἡμῶν ἐνώπιον τοῦ ἐταστοῦ τῶν καρδιῶν καὶ τῶν νεφρῶν δὲν ἔχει ἀπόκρυφα,[5] θὰ ἐπιχειρῇ καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ καὶ τὰς πράξεις νὰ βελτιοῖ καὶ τὰ διανοήματα καὶ τοὺς διαλογισμοὺς νὰ ἐξευγενίζῃ καὶ ἐξαγνίζῃ, «ὅσα ἐστὶν ἀληθῆ, ὅσα
»σεμνά, ὅσα δίκαια, ὅσα ἁγνά, ὅσα προσφιλῆ, ὅσα εὔφημα, εἴ τις ἀρε-
»τὴ καὶ εἴ τις ἔπαινος, ταῦτα λογιζόμενος.»[6]

1 Λέοντ. Μελᾶ Χριστοφόρ. σ. 44. 2 Λέοντ. Μελᾶ αὐτόθ. σ. 151.
3 Ματθ. έ. 48. 4 Πράξ. Ἀποστόλ. ιζ', 28.
5 «Εἷς μόνος πάσας καρδίας ἐτάζει καὶ πᾶν ἐνθύμημα γινώσκει» (Α', παρα-
»λειπ. κή, 9).—«Σὺ μονώτατος οἶδας τὴν καρδίαν πάντων υἱῶν ἀνθρώπων» (Γ',
»Βασιλ. ή, 39. Πρβλ. καὶ Β', παραλειπ. ϛ', 31).—«Αὐτὸς ὁρατής ἐστιν ἔργων
»ἀνθρώπων, λέληθε δὲ αὐτὸν οὐδὲν ὧν πράσσουσιν.» (Ἰὼβ λδ', 21)— «Ἐνώπιόν
»εἰσι τῶν τοῦ Θεοῦ ὀφθαλμῶν ὁδοὶ ἀνδρός, εἰς δὲ πάσας τροχιὰς αὐτοῦ σκοπεύει.»
»(Παροιμ. Σολομ. έ, 21). «Οὐκ ἔστι κτίσις ἀφανὴς ἐνώπιον αὐτοῦ· πάντα δὲ γυ-
»μνὰ καὶ τετραχηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ» (Παῦλ. Ἑβρ. δ', 13). Πρβλ.
καὶ Ξενοφ. Ἀπομν. Α', ά, 19· δ', 18. Δ', γ', 17. 6 Παῦλ. Φιλιππ. δ', 8.

(ἕπεται συνέχεια).

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008